

NECESSITY IN THE CONCEPTION OF ANCIENT ATOMISTS. REFLECTION ON THE CONDITION OF THE DETERMINANT POSSIBILITIES

Diana Silaghi, Claudiu Holdis

PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca - Baia Mare Northern University
Center, PhD Student, Sighetu Marmăției

Abstract: The idea of necessity was the center of controversy within atomist tradition - the Epicurean and democratic opposition. This controversy, far from being secondary, is constitutive epistemology, gnoseology and ethics - it faced with problems posed by the determination of necessity.

Keywords: necessity, freedom, determination, fate

”Cui i s-a dat mult, i se va cere mult și cui i s-a încredințat mult i se va cere mai mult”

Luca, 14,48

Nu se poate ieși din necesitate; necesitatea face posibil actul alegerii, al libertății, al deciziei ca limită și limitare al acestui din urmă act, iar laolaltă produc un proces, proces ce pretinde și se pretinde a fi unul dialectic.

Democrit, Epicur și Lucretius reprezintă imaginea dominantă a atomismului antic, iar ceea ce face unitatea și complexitatea atomismului este tocmai punerea conceptului de necesitate (ananke)¹. Necesitatea a fost înțeleasă ca fiind proiecția mișcării atomilor.

Pentru presocratici ordinea naturii este raportată la diversitatea fenomenelor fizice ce au la baza unitatea unui principiu: la Thales apa, pentru Anaximene aerul, focul pentru Heraclit, iar pentru Empedocle cele patru elemente – homoiomerii. Acest principiu nu este unul absolut și transcendent, ci mai degrabă reprezintă rațiunea lucrurilor și condiția inteligibilității, lor. Această viziune asupra naturii face să apară ideea de destin.

Ideea de necesitate face rațională explicația evenimentelor și a dimensiunilor tragico-religioase care caracterizează viziunea tradițională a lumii. În viziunea presocraticilor, spiritul este înțeles ca divinitate care prezidează destinul omului. Acceptarea destinului, a necesității este asociată cu moira, semnificând rezultanta dintre destin și hazard. Destinul era înțeles ca și comprehensiune a voinței divine, ca ordin cosmic și ca totalitate a destinului individuale.

După Zeller, în textele presocratice se pot distinge trei sensuri ale necesității: necesitatea ca și principiu logic, ca principiu cosmologic și ca destin. Necesitatea ca principiu logic apare în

¹ „Un point est donc historiquement certain: Democrite fait intervenir la necesitate, Epicur, le hasart et chacaun deux rejette le point de vue oppose avec l'aprete de la polemique”, K. Marx, *Difference de la philosophie de la nature chez Democrit et Epicure*, trad. J. Ponnier, Bourdeaux, 1970, p 230

cadruul scolii din Elea și mai ales în poemul lui Parmenide, în care apare incompatibilitatea radicală dintre ființă și neființă și necesitatea excluderii lor reciproce. Discipolul sau, Melissos aplică același principiu al noncontradicției ființei în conformitate cu axioma parmenidiană că ”nimic nu poate proveni din nimic”. Pitagoreicii recurg la necesitatea logică pentru a stabili că lumea este constituită din limitări și nelimitări (finitate și infinitate).

După Diogene Laertios², Heraclit înțelege prin necesitate un principiu cosmologic ca destin. ”El (Heraclit) crede că totul este determinat de necesitate și destin”. ”Heraclit a spus că toate lucrurile se întâmplă după destin (Heimarmeni) care este aceeași ca și necesitatea (Ananke)”.

Destinul este raportat la Logos, care este asemenea focului – principiul unic al tuturor lucrurilor. Prin urmare este imposibil ca acest destin să se sustragă ordinii lumii și luptei contrariilor care-l animă. După Parmenide ar exista trei expresii care ar asigura imobilitatea și incompatibilitatea ființei: Justiția (Dike), Necesitatea (Ananke) și Destinul (Moiră). În acest cadru filosofic, Democrit realizează o reducere a conceptului de necesitate. Necesitatea este un principiu unic, cosmologic, care nu poate fi lipsit de dimensiunea logică, dar este lipsit de orice dimensiune intențională, fatală sau divină. Democrit nu neagă existența zeilor, dar îi aseamănă pe aceștia cu simulacre (eidola), cu imagini a căror producere nu este supranaturală. Zeii nu pot fi responsabili pentru evenimentele fizice pentru că ei fac parte doar din credința oamenilor, din superstiția lor. Acest raționament va prefigura critica adusă de Epicur. Întreaga gândire epicuriană este subordonată unui ideal antropologic: sensul vieții. Epicur considera că sensul vieții este fericirea, ”fericirea este starea în care trupul omului este lipsit de dureri iar sufletul de neliniști”. În calea fericirii omului, considera Epicur, se interpun trei obstacole, pe care omul le poate evita cu ajutorul rațiunii: primul este frica de moarte – frica de moarte nu trebuie să ne încerce întrucât niciodată și nicicum omul nu se poate întâlni cu propria sa moarte (cât timp se raportează la ea, el este viu iar când este mort, nu se mai poate raporta la ea); al doilea este teama de zei: și zeii au o structură atomică, doar că ei nu au pasiuni și nu intervin în viața oamenilor, ei trăind într-un spațiu interastral; al treilea obstacol ar fi după Epicur plăcerile nefirești adică acelea care nu sunt nici naturale și nici necesare. Omul, cu ajutorul rațiunii trebuie să le cultive, să le spiritualizeze pe cele firești și să le ocolească pe cele nefirești.

Pentru Democrit, Necesitatea nu este principiul ordinii, ci principiul dezordinii. Compoziția atomilor este dispersată atunci când ”forța necesității vine din exterior”³ ca un soc sau ca o serie de șocuri care provoacă dezordine. Necesitatea nu este altceva decât un raport dintre două forte mecanice și anume: rezistența internă a unui compus și presiunea mediului care-l înconjoară. Nașterea unei ființe vii nu are altă cauză decât necesitatea care guvernează mișcarea atomilor, iar moartea este dispersia atomilor și reprezintă un efect al necesității. Necesitatea apare ca un principiu mecanic al existenței.

Democrit deschide o nouă cale deosebit de fructuoasă pentru materialismul modern⁴; eliberând principiul universal de orice intenție extrinsecă, de voința zeilor, eliberează filosofia naturii (fizica) de toate ”fantomele” cauzalității. Necesitatea este abordată, în primul rând ca principiu causal: toate lucrurile apar datorită cauzalității, nimic nu se întâmplă fără motiv ”Orice lucru care există, există datorită unui motiv și a unei necesități”⁵ La baza oricărei existențe se află principiul, orice lucru se produce în conformitate cu o necesitate, cu un scop. Acesta este

² Diogene Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, ed. Polirom, 1997, p. 295

³ Aristotel, citat de Simplicius, *Comentare sur le Traite d'Aristote*, p. 294

⁴ Al. Posescu, *Introducere în filozofie*, București, 1939, p. 182

⁵ Leucip, Diogene Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, ed. Polirom, 1997, p. 293

motivul pentru care exista un număr nelimitat de atomi și forme ale lor (spații). Există doar atomi și vid – în această formulă apare opoziția dintre ceea ce este cu adevărat, ca parte a naturii și ceea ce este convențional, în funcție de convingerile noastre.

Concepția democritiană asupra realității fizice este, deci reduționistă⁶ – toată realitatea este limitată la elementele constitutive ale naturii. Atomii și vidul, aceste idei sau forme indivizibile, cum le spune Democrit, nu sunt nici corpuri, așa cum le cunoaștem pe acestea din experiența, fiind <fără calitate>; dar nici nu sunt entități pur non-corporale, precum vor fi considerate Ideile platonice (se mișcă, se ciocnesc, sunt solide, impenetrabile)⁷ compun toate lucrurile și orice alt lucru nu ar putea exista fără acest principiu ontologic. Atomii (plinul) este ființa (on) iar vidul este non-ființa sau nimicul, "ὄ δὲν (ceva-ul) nu există la ei (atomiștii) într-o măsură mai mare decât ὄ μῆδεν (non-ceva-ul), ei denumind prin δὲν corpul și prin μῆδεν vidul ca și când vidul ar avea o natura proprie"⁸. Atomiiștii gândeau vidul κενόν (vidul) în două accepțiuni: ca loc gol sau interval distanțator și separator al atomilor – ceea ce fizic corespunde nivelului individual sau particular al opoziției metafizice ființa-neființa și totodată ca spațiu absolut, receptacolul al totalității atomilor și a lumilor – ceea ce sub raport fizic corespunde nivelului universal al respectivei opoziții metafizice. "Într-un caz, vidul se află în corpuri, în celălalt, corpurile se află în vid"⁹. Cu toate acestea, chiar dacă non-ființa (vidul) este într-un sens – ca și condiție a existenței, aceasta nu poate exista fără atomi. Ființa și vidul, atomii și spațiul, necesitatea și posibilitatea (haosul, șansa) se intercondiționează. Atomul etern și imuabil în esența sa, are proprietățile Ființei eleatice așa încât tot ce există, există datorită atomului și vidului și toate modificările posibile și observabile sunt determinate de diferențele dintre atomi. După Simplicius, întrucât "nu numai în interiorul lumii există vid, dar și în afara ei"¹⁰ există trei tipuri de diferențe: ritm, moderație și dispoziție. Reducția realității la atomi și vid semnifică faptul că toate modificările depind de combinația diferențelor dintre atomi. Prin urmare, toate lucrurile au dreptul egal de a fi "Nimic nu este mai mult decât acestea"¹¹. De aici putem infera faptul că principiul cauzalității, pentru că acesta constituie o combinație necesară și nelimitată, este un principiu al totalității – în acest sens este echivalent principiului rațiunii suficiente, întrucât "la atomiști nu există decât două principii cu funcții opuse și complementare, care acționează simetric unul asupra celuilalt: neființa (nimicul) e separare și diviziune a ființei, ființa (ceva-ul) e întrepătrunderea și stopare a neființei" Între atomi există toate combinațiile posibile; așa cum există în biblioteca imaginara a lui Borges, toate cărțile posibile, semnificative, absurde deoarece acestea sunt produse de toate combinațiile alfabetice posibile deși fiecare carte are un număr limitat de pagini¹².

Precum Oedip în infern adapă umbrele născocite de el cu sângele unei victime, sânge care le face să prindă substanță și glas și chiar "să anunțe viitorul"¹³, așa Democrit se folosește de necesitate, pe care o definește ca "rezistență, transport și ciocniri a materiei" (a atomilor). Acest lucru presupune faptul că necesitatea nu este doar un principiu al existenței, ci că ea reglementează mișcarea atomilor. Combinațiile dintre atomi au loc în mod regulat deoarece atomii sunt într-o continuă mișcare iar agregarea atomilor nu poate avea loc fără mișcarea lor

⁶ Émile Bréhier, *Histoire de la philosophie, I. L'Antiquité et le Moyen âge*, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul -Émile Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi

⁷ Andrei Cornea, *O istorie a neființei în filosofia greacă*, Humanitas, 2011, p 96

⁸ Ibidem, p 102

⁹ Ibidem, p 106

¹⁰ Simplicius, *FGP, II, 1, 387*, citat, Andrei Cornea, *O istorie a neființei în filosofia greacă*, Humanitas, 2011, p 104

¹¹ Aristotel în *Metafizica* transpune termenii democritieni de ritm, moderație, dispoziție în termenii: figura, ordine și poziție.

¹² Simplicius "Rien n'est plus ceci que cela"

¹³ Simplicius "Rien n'est plus ceci que cela"

mecanică. De asemenea ciocnirile dintre ei ce dau naștere vârtejurilor, reprezintă adevărata lor mișcare. Acest mecanism al mișcării atomilor a fost blamat de adversarii atomismului, mai ales de Aristotel care vede în atomul democritian o fizică incapabilă să realizeze cauzalitatea finală și care nu poate explica cauzalitatea eficientă sau mișcarea, pe de altă parte, critica teoria atomistă susținând ca ” Unii dintre filosofii vechi (eleații), au crezut că Ființa este una și imobilă. Vidul nu există (după ei) și ea nu s-ar putea mișca, neexistând un vid distinct (de ea); că nici nu poate fi o pluralitate, fără să existe ceva care să distanțeze părțile. Dacă Ființa este în întregime divizibilă, nimic nu e o unitate, astfel încât nu există nici pluralitate, ci totul e vid.....Leucip s-a gândit că are argumente care, confirmând ceea ce se acordă cu senzația, nu va suprima nici generarea, nici nimicirea, nici mișcarea sau pluralitatea realitățilornu ar putea exista mișcare fără vid și afirmă că vidul e neființă și că el nu este nimic din Ființă. Căci Ființa în sens propriu este o ființă complet plină. Încă o asemenea Ființă nu e una ci sunt infinite ca mulțime și invizibile din pricina micimii maselor lor. Acestea se mișcă în vid și întâlnindu-se produc generarea, în vremea când se desfac, produc nimicirea”¹⁴. Trebuie să cădem de-acord că într-adevăr, atomiștii nu vor recunoaște niciodată vreă cauză finală și nici nu-si vor propune să realizeze acest lucru deoarece vidul nu poate fi invocat ca și cauză a mișcării. Vidul este o condiție necesară dar nu și suficientă a mișcării atomilor, deoarece în această ecuație intervine hazardul, indeterminantul ce constituie împreună cu vidul condiția necesară și suficientă a mișcării lor. Atomii sunt eterni, iar mișcarea lor este eternă deoarece ei sunt inseparabili de vidul dintre ei.

Necesitatea include atât materia în mișcare cât și mișcarea materiei. Democrit încearcă să surprindă ocazionalitatea atomului sau a formei sale prin termenul de „rhusmos”, adică ritmul mișcării surprins în raportul dinamic al atomilor, în vârtejul care stă la originea constituirii tuturor lumilor (de aici posibilitatea lor),”toate lucrurile se întâmplă din necesitate, vârtejul este cauza generării tuturor lucrurilor și el se numește Necesitate”¹⁵. Se poate spune că această necesitate precosmică sau universală singularizează statutul cosmic al oricărei lumi. Lumile nu sunt organizate în același mod, unele nu au nici soare și nici luna, nu au nici viețuitoare, în timp ce altele au toate aceste lucruri. Principiul conform căruia ”toate lucrurile se produc conform necesității” trebuie să se aplice mișcării atomilor și posibilității evenimentelor cosmice. Multe texte vechi aduc obiecții la modul în care Democrit (atomiștii) atribuie genezei lumilor necesitatea. Ce face ca o lume să se nască într-un anumit fel, la un moment dat și într-un anumit loc? Această dificultate este rezolvată în terminologia antică de termenul *týchē*¹⁶ – hazard, întâmplare. Dacă în Fizica lui Aristotel găsim, opoziția dintre necesitate și hazard, prin necesitate înțelegându-se ceea ce poate fi determinat iar prin hazard, contingentul, ceea ce nu poate fi determinat, în tratatul sau ”Despre Natura”, Epicur înțelege prin necesitate cauza tuturor lucrurilor, fără a pune în opoziție cele două noțiuni.

Încă de la începutul gândirii filosofice, apare ideea de persistența a substanței, spre exemplu infinitul lui Anaximandru, din care emana toate lucrurile (*πειρον*); focul divin și primitiv a lui Heraclit, în care lumile sunt consumate succesiv, și nasc din nou, vom găsi încorporată substanță veșnică. Parmenide din Elea a negat orice mișcare și distrugere. Ființa, existentă este unică, perfect rotundă, în care nu există nici schimbare, nici mișcare, însă orice schimbare este aparentă. Empedocle și Anaxagoras au eliminat această negație a mișcării, înțelegând prin orice naștere și distrugere, amestecul și separarea elementelor - aceasta a fost prima teză de factură atomistă care a dat o explicație mecanicistă a universului. Acestei teze i s-a

¹⁴ Citat, Andrei Cornea, O istorie a neființei în filosofia greacă, Humanitas, 2011, p 86

¹⁵ P.M.Morel, Atome et necesite Democrite, Epicure, Lucrece, Colection ”Philosophie”, Paris, Presses Universitaires du France, 2000, p 136

¹⁶ Francis E. Peters, Termenii filosofiei grecești, trad, Dragan Stoianovici, Humanitas, 1993, p 229

adăugat axioma necesității atribuită lui Leucip "Nimic nu se întâmplă din întâmplare, dar totul are sensul și necesitatea sa". Această axioma trebuie să fie înțeleasă ca respingere a teleologiei; motivul (λόγος) este legea mecanicii mișcării atomilor, mișcare cauzată de o necesitate absolută. Aristotel spune că Democrit încearcă să explice totul apelând la o necesitate naturală, iar Diogene Laertius spune că Democrit, considera că "toate lucrurile, se întâmplă conform unei necesități", iar această necesitate universală este lipsită de orice dimensiune și intenție providențială. Această negare a cauzelor finale lasă locul contradicției dintre necesitate iar "cei care au investigat primii suficient cauzele, depășindu-și nu doar predecesorii ci și succesorii au fost orbiți, deși, ne-au scutit de marile dezastre (rele), făcând din nevoie și hazard cauza tuturor lucrurilor".

Necesitatea este înțeleasă ca determinare absolută iar hazardul ca lipsa totală de orice determinare. Atomii și vidul sunt condițiile predeterminante atât în explicarea cauzelor fizice (crearea de noi lumi) cât și în fondarea și explicarea statutului etic al libertății umane. Atitudinea epicuriană nu este de a nega necesitatea ci de a o omnipotența. Conceptul de necesitate este, prin urmare, un concept evolutiv esențial în interpretarea tradiției atomiste a lui Democrit și Lucretius.

O dată cu filosofia creștină este acceptat scopul absolut și cauzalitatea absolută iar ideea de șansa, de hazard sau destin este exclusă. Noi numim accidental atunci când nu înțelegem cauza sau scopul unei acțiuni (fie ea umană sau naturală) și respingem posibilitatea atunci când spunem că totul se naște dintr-un motiv, dar atunci când Democrit afirmă că "Nimic nu există, cu excepția atomilor și a vidului; orice altceva este ipoteză" nu cumva pune o condiție prealabilă a oricărei cunoașteri raționale a naturii existența unei necesități naturale? Întrucât "Nimic nu se produce pentru nimic, ci fiecare lucru se întâmplă pentru o cauză și prin necesitate"¹⁷

Această propunere democritiană, această explicație rațională a naturii prin care totalitatea fenomenelor sunt reduse la mișcarea celor mai fine și mici particule numite când atomi, când idei sau forme constituie temelia marilor descoperiri științifice ale modernității. Democrit a explicat simplu senzația de sunet, lumină, căldură, gust, etc. Mișcările mecanice ale atomilor, produc senzația; folosind legea de conservare a forței precum și mișcările tensionale ce se produc în creier sub influența impulsurilor nervoase, știința a putut defini procesul numit senzație. Pentru Epicur și Lucretius, sufletul este un corp compus, alcătuit din atomi variați. Acesta este totuși ceva mult diferit de simpla agregare a atomilor de foc, propusă de Democrit. Căci, mai întâi, ideea de corp a fost rafinată în cea de compus organic. Iar în al doilea rând, relația dintre suflet și corp este specificată în sensul că atomii sufletului sânt răspândiți peste tot și cuprinși în învelișul corpului. În compoziția sufletului intră nu numai atomul „de foc”, ci și de suflu, pneuma și de aer. La care se mai adaugă, neașteptat, atomii unui element fără nume, care nu seamănă cu ceilalți, fiind mai fini, netezi și mai mobili decât oricare altă speță de atomi, numiți de Lucretius "cuarta natura". De la aceștia din urmă pornesc mișcările care sunt senzație, transmițându-se apoi la restul corpului.

Democrit susține că dulce, amarul, căldura, frigul, culoarea ca și calități ale lucrurilor, există doar în mintea omului; în realitate, există doar atomii și vidul. Ideile generale sau imaginile au aceeași certitudine ca senzațiile de care acestea depind. Astfel, putem conchide că nu există calități abstracte corespunzătoare ideilor, nu există esențe independente (ca Platon și Aristotel) ci numai realități corespunzătoare ideilor. Despre senzații și idei putem formula doar opinii și ipoteze. Pentru a fi adevărate, acestea trebuie să fie confirmate sau verificate cu ajutorul percepțiilor, sau să nu fie contrazise de acestea. Astfel, se poate spune că teoria atomistă se poate

¹⁷ F A. Lange, *Histoire du materialisme*, traduit par B. Pommerol, Paris, 1911, p 109

pune ca și ipoteză, întrucât nimeni nu a văzut vreodată un atom, și este îndoielnic dacă cineva va vedea vreodată unul. Dar noi ne putem forma o idee despre atom în analogie cu experiențele noastre comune, și să-i atribuim numai calități pe care percepția noastră senzorială le revelează în legătură cu obiectele mai mari decât atomii.

Teoretic, senzația este criteriul adevărului, întrucât știm ceea ce percepem și ne putem imagina lucruri care nu sunt ca lucrurile pe care noi le percepem. Epicur își fundamentează teoria credibilității senzoriale pe teoria democritiană conform căreia ceea ce este perceput direct nu este obiectul în sine, ci este doar o copie a acestuia care este desprinsă de obiect și care influențează organul de simț. Senzația, ca și dat imediat al cunoașterii sensibile este ceva înșelător, adevărata cunoaștere provine din percepția și observarea directă a proceselor și fenomenelor al căror temei îl constituie mișcarea atomilor. "Atomii sunt infiniți la număr; și formele lor de o diversitate infinită, aceștia intră pentru totdeauna într-un spațiu imens unde prin mișcările lor dau naștere unor vârtejuri, vârtejuri care formează noi lumi. Lumi nenumărate sunt formate și apoi distruse, simultan sau succesiv"¹⁸

Epicur a susținut că atomii sunt infiniți la număr, dar nu a recunoscut varietatea infinită a formelor lor. El a susținut că atomii nu se pot deplasa în vid decât având aceeași viteză deoarece nu există nici o rezistență într-un vid (ipoteza a fost confirmată în sec. XVII de Pascal și Toricelli). Dar aceasta teză conduce la un impas în cunoașterea genezei lucrurilor și anume atomii nu se ajung. "Diferențele dintre lucruri provin din diferențele dintre numărul, mărimea, forma atomilor care le compun; dar atomii nu prezintă diferențe calitative. Ei nu au stări interne; aceștia acționează între ei prin presiune sau șoc"¹⁹.

Ca să iasă din impasul incognoscibilității lucrurilor, Epicur recurge la o altă intuiție genială, și anume atomii posedă o energie interioară care-i determină să se abată de la căderea lor pe verticală, numită παρακλυσζ, această energie fiind responsabilă de reglarea comportamentului atomilor. "Epicur a găsit că trebuie să le adauge greutatea ca pe o proprietate. Întrucât greutatea îi făcea să cadă de sus în jos în aceeași direcție, așa încât nu ar fi putut explica producerea vârtejurilor, el a crezut că este nevoie să recurgă la intervenția unei forțe de deviere, căreia i-a dat numele de παρακλυσζ – parenclisis, iar Lucretius pe acela de clinamen și care introducea în sistem un element de libertate."²⁰ Această teorie a deviației atomilor trebuia să stabilească posibilitatea actului liber. Probabil Epicur încercă să scape de soarta stoicilor și de necesitarismul democritian. În "Despre natura zeilor" Cicero arată că "Epicur știa că dacă atomii sunt antrenați de propria lor greutate către un loc inferior.... Mișcarea lor ar fi determinată și necesară. El a propus o modalitate de a sustrage necesitatea, lucru care în mod vizibil i-a scăpat lui Democrit: el spune ca atomul atunci când este antrenat de greutate și de gravitație, în linie dreaptă, în jos, deviază puțin"²¹. Pe de altă parte, "dacă cineva se folosește de raționamentul lui Democrit, spunând că atomii nu au mișcare liberă din cauza coliziunii lor reciproce și că în consecință toate lucrurile par transformate de necesitate, vom spune dimpotrivă...., ca există în atomi o asemenea mișcare liberă, pe care Democrit nu a descoperit-o, dar pe care Epicur a pus-o în lumină, că există o mișcare de deviație, ..." ²². Această deviație - clinamen, permite explicarea că mișcarea atomilor nu poate fi redusă la căderi rectilinii și paralele care au loc în vid, deoarece ei nu se pot astfel întâlni. "Fără aceasta declinație, toți atomii, ca și picăturile de ploaie, vor

¹⁸ Diogene Laertius, Despre vietile si doctrinele filosofilor, ed. Polirom, 1997, p 296

¹⁹ Citat, Eduard Zeller, History Of Greek Philosophy, Meridian Books, Inc. NfW York, and translated by L. R. Palmer, 1958, p 120

²⁰ Al. Posescu, Introducere in filozofie, Editura Garamond, 2000, p 184

²¹ Cicero, Despre natura zeilor, ed Polirom, 1998

²² Istoria filosofiei in texte alese, Paidea, 2004

cădea într-un vid infinit”²³ . Acest clinamen este un factor care se adaugă greutatei proprii a atomului pentru a putea provoca coliziunea atomilor, decalajul lor în raport cu traiectoria lor inițială. În acest sens se poate spune că acest clinamen reprezintă condiția universală a reînnoirii lucrurilor, a legăturilor atomilor, este în același timp, o proprietate constantă a atomilor care poate produce nu numai schimbarea traiectoriei rectilinii a atomilor, ci și o ruptură în lanțul causal al ciocnirilor atomilor dar și refacerea legăturilor dintre atomi.

Pentru Democrit aceasta înlănțuire causală este un aspect esențial al necesității. Ruptura în lanțul causal al mișcărilor atomilor produce determinarea locului și momentului acestui proces. Acest fapt presupune că deviația este provocată de cauzalitate care este imanentă atomilor și este fondată de puterea voinței. ”Prin urmare, trebuie să recunoaștem că de asemenea atomii/ În afara de ciocniri și greutate posedă în sine/O cauză a mișcării/De unde vine aceasta putere/De nicăieri..”²⁴ . Deviația atomilor, ca decizie liberă, este propria lor cauzalitate. Libertatea rezida în forța autodeterminatoare și în rezistența a două forme de necesitate: o necesitate negativă (constrângerile fizice) – o forță străină, puternică, cu caracter obligatoriu; și o necesitate pozitivă pentru care spiritul uman este redus la posibilitatea pură.

Lucrețius nu neagă necesitatea. Prin aceasta el înțelege o cauză absolut determinantă. Se pare că această teorie lucrețiană încearcă să se opună necesității democritiene, și pe de altă parte, concepției stoice asupra destinului. Lucrețius încearcă să aducă o justificare fizică libertății prin încercarea de a interpreta semnificația cosmologică a deviației ca principiu indeterminant al ordonării lumilor, întrucât fără deviație ”natura n-ar putea crea nimic” . În timp ce Democrit face apel la necesitate pentru a explica existența fizică a lucrurilor, Lucretius face apel la un principiu ordonator al lucrurilor. Clinamen este limitarea necesității.

BIBLIOGRAPHY

- 1) Assogioli F. History of Philosophy, Oxford, 1998
- 2) Brehier, E. Chrysippe e l'ancien stoicisme, Paris 1951
- 3) Brehier. E. Histoire de la Philosophie, Quebec 1960
- 4) Bobzien, S. Theory of Causes, Oxford 1998
- 5) Borges, Cartile si noaptea, Junimea, 1988
- 6) Cicero, Despre natura zeilor, Polirom, 1998
- 7) Cornea, A. O istorie a nefiintei in filosofia greaca, Humanitas, 2011
- 8) Diogene Laertius, Despre vietile si doctrinele filosofilor, Polirom, 1997
- 9) Dulcan, D.C. Enigma vietii, Revista de psihologie, 6/3/1995
- 10) Irimie I. Informație si cauzalitate, Cluj, 2013

²³ Ibidem, p 183

²⁴ Lucretius, De rerum Natura, Edited by E. J. Kenney, Cambridge University Press, 2014, II, versurile 87-91,

- 11) Lange, F.A. Histoire du materialisme, Paris, 1911
- 12) Long, A.A, Hellenistic Philosophy, California, 1986
- 13) Lucretius, De rerum natura, Cambridge, 2014
- 14) Morel, P.M. Atome et Necesite, Paris 2000
- 15) Peters, F. Termenii filosofiei grecesti, Humanitas, 1993
- 16) Posescu, A. Introducere in filozofie, Ed Stiintifica si pedagogica, 1974
- 17) Platon, Republica, Humanitas, 2005
- 18) Sambursky, Phisics of the Stoics, London , 1959
- 19) Voltaire, Ouvre Completes, University of Virginia, 1889
- 20) Zeller, Outlines of the History of Greek Philosophy, London, 1816
- 21) Zeller, The Stoics, Epicureans and Sceptics, London, 1892
- 22) Thilly, F. History of Philosophy, Oxford, 1998
- 23) Teodor Vidam, Tritoriul Moralității, Ed Argonaut, Cluj Napoca, 2014